

УДК 002.2:091(=163)(450.341)“15”]:069(477.83-25-4)
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2023.55.13420>

ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКІ ВЕНЕЦІЙСЬКІ ВИДАННЯ БОЖИДАРА І ВІЧЕНЦО ВУКОВИЧІВ У ЗБІРЦІ РУКОПИСІВ І СТАРОДРУКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ У ЛЬВОВІ ІМ. А. ШЕПТИЦЬКОГО

Ольга ТКАЧУК

Національний музей у Львові ім. А. Шептицького,
відділ рукописів і стародруків
пр. Свободи, 20, Львів, 79007, Україна,
e-mail: fedoryshyn_olia@yahoo.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3464-4838>

Статтю присвячено діяльності кириличної друкарні Божидара і Віченцо Вуковичів, що працювала у Венеції упродовж XVI – першої половини XVII ст. та друкувала книги церковнослов'янською мовою сербської редакції, призначені для православного населення Балканського півострова. Увагу зосереджено на перших етапах роботи друкарні, пов'язаних безпосередньо з діяльністю засновника – Божидара Вуковича та його сина Віченцо. У публікації подано загальний огляд музейної колекції південнослов'янських друків та здійснено поперимірниковий аналіз видань Вуковичів зі збірки рукописів і стародруків Національного музею у Львові ім. А. Шептицького із описом провенієнцій, оправ, а також джерел надходження і стану збереження пам'яток.

Ключові слова: Божидар Вукович, Віченцо Вукович, кириличний стародрук, південнослов'янські друки, Венеція, Національний музей у Львові, Андрей Шептицький.

Основна роль у формуванні збірки південнослов'янських пам'яток Національного музею у Львові (НМЛ) належить засновнику Андрею Шептицькому. Формулюючи головну мету інституції – “стояти на сторожі національної традиції і старанно зберігати все, що в національному житті заслуговує на увагу”¹, Владика наголошував на потребі “збирання порівняльного матеріалу духовного життя білорусів, великоросів і південних слов'ян”, що було закріплено у § 4 статуту ювілейної наукової фундації “Національний музей у Львові”².

¹ Андрей Шептицький, “Про вагу й значіння музеїв”, у *Літопис Національного музею за 1934 р.* (Львів: Накладом Національного музею, 1935), 5.

² Іларіон Свенціцький, “XXV. літ діяльності Національного музею,” у *Двадцятьп'ять-ліття Національного музею у Львові*, ред. Іларіон Свенціцький, перевидано з 1930 р. (Львів: Національний музей імені Андрея Шептицького, 2013), 14.

Як “всеукраїнський ієрарх і всеукраїнський діяч”³, митрополит нав’язував контакти із владиками та вірними УГКЦ по цілому світу, зокрема й тими, що проживали на Балканському півострові, на території сучасних Сербії, Хорватії, Боснії і Герцеговини. Так, Андрей Шептицький створив апостольський вікаріат для вірних греко-католицької церкви у Боснії і 1908 р. направив туди для місійної діяльності монахів-студитів, для яких збудували монастир у м. Камениця⁴. Таким чином, з огляду на зацікавлення історією і культурою південних слов’ян, зважаючи на їхні давні зв’язки з українцями, зокрема галичанами, Андрей Шептицький особисто дбав, аби південнослов’янські пам’ятки були представлені у колекції Національного музею у Львові. Зокрема, саме митрополитові музей завдячує збіркою сербських і хорватських тканин та народного одягу, які засновник музею придбав на торговищі у Баня-Луці (тепер – Боснія і Герцеговина)⁵, та невеликою колекцією сербських, чорногорських і хорватських видань кінця XV – початку XX ст., що зберігаються у відділі рукописів і стародруків музею.

Із семи хорватських видань, друкованих латинським і глаголичним шрифтами, до музейної збірки від митрополита надійшли три книги. Два видання – “Časoslov Rimskij...” (“Часослов Римський...”) у двох частинах (Рим, 1791) (Сдл-476, Сдл-477) і “Čini svjetih...” (“Служби святим...”) (Рим, 1791) (Сдл-475) – надійшли з митрополичої бібліотеки, про що свідчить відповідний екслібрис на звороті верхньої дошки оправи кожного з видань, “Misal Rimskij...” (“Службник Римський...”) (Рим, 1741) (Сдл-231) митрополит придбав 1914 р. в Загребі у антиквара Мірка Браєра. Джерело і спосіб надходження ще трьох книг – “Ritual Rimski...” (“Ритуал Римський...”) Бартола Кашича (Рим, 1640) (Сдл-467), “Čin i pravilo misi...” (“Чин і порядок служіння літургії...”) (Рим, 1881) (Сдл-164) і “Misi za umrvice” (“Служба за померлих”) (Рим, 1894) (Сдл-165) – невідоме, проте печатка Церковного музею у Львові вказує, що вони надійшли до музейної збірки на ранньому етапі її формування до 1910 р., ймовірно, від митрополита або за його участі. Один хорватський друк – “Nova slavonska i nimacska gramatika” (“Нова славонська і німецька граматики”) Матії Антуна Рельковича (Відень, 1789) (Сдл-899) – надійшов до музею у 1914 р. з бібліотеки парафіяльного уряду в Крилосі (тепер – Галицький район Івано-Франківської області).

³ Лонгин Цегельський, *Митрополит Андрій Шептицький: короткий життєпис і огляд його церковно-народної діяльності*. (Львів: Місіонер, 1995), 22.

⁴ Степан Качараба, “Суспільна опіка греко-католицької церкви над українською еміграцією у Боснії та Герцеговині (кінець XIX – початок XX ст.),” *Україна – Європа – Світ* 5, ч. 2, *Міжнародний збірник наукових праць на пошану проф. М. М. Алексієвця* (2011): 277.

⁵ Шептицький, “Про вагу й значіння музеїв”, 6.

Кириличні південнослов'янські друки, за винятком двох книг – Псалтиря Божицара Вуковича (1520) (Сдк-331) і Служебника Ієролима Загуровича (бл. 1570) (Сдк-401), походження яких невідоме, надійшли до колекції НМЛ від митрополита Андрея.

Діяльність південнослов'янських друкарень, що розпочали свою роботу з кінця XV ст., безпосередньо пов'язана з процесом становлення кириличного книгодрукування. Перша кирилична південнослов'янська друкована книга – Октоїх – вийшла у м. Цетинє (тепер – Чорногорія), через кілька років після краківських видань Швайпольта Фіоля, 4 січня 1494 р. у друкарні Юрія (Джурджа) Црноєвича, яка була другою у світі кириличною друкарнею.

Незважаючи на несприятливу історично-політичну ситуацію, а саме інкорпорацію балканських земель до складу Османської імперії, упродовж XVI ст. на території Балкан працювали сім кириличних друкарень, які здебільшого розташовувалися при церквах і монастирях. Це друкарня Божицара Горажданина у м. Горажде (тепер – Боснія і Герцеговина), у якій упродовж 1519–1523 рр. було видано три книги: Служебник, Псалтир і Молитовник⁶; Руянська друкарня – перша на території Сербії, з якої вийшло Четвероевангеліє (1536/37)⁷; друкарня при монастирі м. Грачаниця (тепер – Сербія), в якій надруковано Октоїх (1539)⁸; друкарня при монастирі Мілешева (тепер – Сербія), з якої вийшли три книги: Псалтир (1544 і 1557 рр.) та Молитовник (1546)⁹; Белградська друкарня, єдиним виданням якої було Четвероевангеліє (1552)¹⁰; друкарня при Мркшиній церкві (тепер – Чорногорія), у якій видали Четвероевангеліє (1562)¹¹; Шкодерська (Скадарська) друкарня Стефана Мариновича (тепер – Албанія), з якої 1563 р. вийшла Тріодь цвітна¹².

Головним осередком південнослов'янського (а саме сербського і чорногорського) книгодрукування була все ж Венеція, де упродовж XVI–XVII ст. діяло кілька кириличних друкарень, найбільшою серед яких була друкарня Божицара і Віченцо Вуковичів.

Засновник і перший власник друкарні Божицар Вукович (1460–1539) ймовірно походив із Подгориці (тепер – Чорногорія), де займався торгівлею та політично-культурною діяльністю. Дата його приїзду до Венеції невідома, проте вже у 1516 р. ім'я Божицара згадується у документах, пов'язаних зі сплатою членського внеску для Грецького братства у Венеції, членом якого

⁶ Митар Пешикан et al., *приред. Пет векова српског штампарства: 1494–1994: раздобље српскословенске штампје: XV–XVII в.* (Београд: Астро дизајн, 1994), 92–98.

⁷ Ibid., 177–180.

⁸ Ibid., 98–101.

⁹ Ibid., 141–144.

¹⁰ Ibid., 75–76.

¹¹ Ibid., 149–150.

¹² Ibid., 183.

він був до кінця життя¹³. Вже за кілька років після переїзду до Венеції, наприкінці другого десятиліття XVI ст., Божидар Вукович заснував тут кириличну друкарню, яка видавала книги церковнослов'янською мовою сербської редакції, призначені для православного населення Балканського півострова. Після смерті Божидара Вуковича друкарня перейшла до його сина Віченцо (бл. 1518 – після 1575), який у 1546 р. зумів отримати привілей на друк кириличних книг терміном на 25 років¹⁴, що певним чином змушувало інших венеційських видавців та друкарів, які мали намір видавати книги кирилицею, співпрацювати з друкарнею Вуковичів. Самостійну видавничу діяльність Віченцо Вукович провадив до 1561 р., далі співпрацював з іншими друкарями.

Оскільки діяльність друкарні Вуковичів та їхніх послідовників вичерпно описана у публікаціях Д. Медаковича¹⁵, Є. Неміровського¹⁶, Л. Плавшича¹⁷, С. Петковича¹⁸, М. Пешікана, К. Мано-Зісі, М. Ковачевича¹⁹ та ін., детально зупинятися на цьому у статті ми не будемо, коротко згадаємо лише про різні періоди (цикли) в роботі друкарні, які виокремили науковці, та окреслимо репертуар видань.

Загалом дослідники виділяють чотири етапи у діяльності друкарні Вуковичів:

1) перший Божидаровий цикл (1519–1521 рр.), друкар Пахомій: *Служебник* (два варіанти) (1519/1520), *Псалтир* (1520), *Молиovníк-збірник* (*Зборник за путнике*) (1521);

2) другий Божидаровий цикл (1536 – бл. 1540): *Молиovníк-збірник* (*Зборник за путнике*) (1536) (передрук видання 1521 р.), друкар Мойсей Дечанац; *Октоїх* (1537), друкарі Мойсей Дечанац, Феодосій, Генадій; *Мінея святкова* (1538), друкар Мойсей Дечанац; *Молиovníк-Требник* (бл. 1540) – останній друк Божидара Вуковича;

¹³ Ibid., 77.

¹⁴ Ibid., 83.

¹⁵ Дејан Медаковић, “Старе српске штампарије,” in *Историја српског народа* (Београд: Српска књижевна задруга, 1993), 3, 2: 425–440.

¹⁶ Евгениј Немировски, *Издања Божидара і Вићенца Вуковића, Стефана Мариновића, Јакова од Камене Реке, Јеролима Загуровића, Јакова Крајкова, Ђовани Антониа Рампацета, Марка и Бартоломе Бинамиа. 1519–1638* (Цетиње: Централна народна библиотека СР Црне Горе, 1993). (*Црногорска библиографија, 1494–1994* 1, књ. 2).

¹⁷ Лазар Плавшић, *Српске штампарије: од краја XV до средине XIX века* (Београд: Удружење графичких предузећа Југославије, 1959).

¹⁸ Сретен Петковић, “Порекло илустрација у штампаним књигама Божидара Вуковића,” *Зборник за ликовне уметности* 12 (1976): 119–132; Сретен Петковић, “Божидар Вуковић и илустрације руских и украјинских штампаних књига XVI и XVII века,” in *Штампарска и књижевна дјелатност Божидара Вуковића Подгоричанина радови са научног скупа, Титоград, 29. и 30. септембра 1983* (Титоград, 1983), 83–105.

¹⁹ Пешикан et al., *Пет векова*.

3) видання Віченцо Вуковича (1546–1561 pp.) – передрук видань Божида Вуковича: *Псалтир із возслідванням* (1546) (передрук видання 1520 р.), *Молитовник-збірник (Зборник за путнике)* (1547) (передрук видання 1536 р.), *Служебник* (1554) (передрук видання 1519/1520 р.), *Молитовник-збірник (Зборник за путнике)* (1560) (передрук видань 1536 і 1547 pp.), *Октоїх* бл. 1560 р. (передрук видання 1537 р.); *Псалтир із возслідванням* (1561) (передрук видань 1520 і 1546 pp.) – остання книга, яку як друкар підписав лише Віченцо Вукович;

4) видання послідовників Божида і Віченцо Вуковичів, які працювали безпосередньо у друкарні Вуковичів або використовували їхнє обладнання, шрифти чи кліше: Стефана Мариновича: *Тріодь пісна* (1561); Якова з Кам'яної Ріки: *Молитовник-збірник* (1566); Ієроліма Загуровича (передрук видань Божида Вуковича): *Псалтир* (1569/1570), *Молитовник* (1570), *Служебник* (бл. 1570), *Служебник* (1570/1580); Якова Крайкова: “*Različni potrebi*” (“*Збірник для різних потреб*”) (1572) та ін.; Бартола Джинамі: *Псалтир* (1638).

У збірці кириличних стародруків НМЛ на сьогодні виявлено 20 примірників 15 південнослов'янських друків кінця XV – першої половини XVII ст., з них три видані на території Балканського півострова, решта 12 походять із венеційської друкарні Божида і Віченцо Вуковичів та їхніх послідовників. Отже, із друків, виданих на балканських землях наприкінці XV – у XVI ст., в колекції НМЛ представлені книги:

- Октоїх. – Цетіне: друкарня Джурджа Црноєвича, друкар ієромонах Макарій, бл. 1494 (Сдк-2241);
- Псалтир з возслідванням. – Горажде: друкарня Божида Горажданина, друкар Федір Любавич, 25.X.1521 (Сдк-964);
- Тріодь цвітна. – Шкодер: друкарня Стефана Мариновича, друкар Каміло Дзанетті, 1563 (Сдк-145).

Венеційські кириличні друкарні представлено виданнями Божида і Віченцо Вуковичів, Ієроліма Загуровича і Бартола Джинамі.

Із друкарського доробку Ієроліма Загуровича у книгозбірні НМЛ зберігаються примірники трьох видань: Псалтир з возслідванням (1569/1570) (Сдк-965; Сдк-1121); Молитовник-требник (1570) (Сдк-966); Служебник (бл. 1570) (Сдк-401; Сдк-402; Сдк-1037; Сдк-2217).

У відділі рукописів і стародруків НМЛ зберігається також примірник останнього венеційського південнослов'янського кириличного видання – Псалтиря, виданого 1638 р. у друкарні Бартола Джинамі, який є передруком Псалтиря Ієроліма Загуровича 1569/1570 р. та, відповідно, Псалтиря Божида Вуковича 1520 р.

Левову частку у збірці венеційських кириличних видань НМЛ складають пам'ятки, що походять із друкарні Божида і Віченцо Вуковичів – це вісім видань у дев'яти примірниках, які і є предметом опису у цій статті.

На початку кожного опису вміщено інформацію про видання, бібліографію, далі – опис примірників із характеристиками стану збереження, вставок і доповнень, художнього оздоблення, провенієнцій і покрайніх записів, оправи, джерела надходження.

1. СЛУЖЕБНИК = *Λ(и)тѣрїѣ*

Венеція: друкарня Божидара Вуковича, друкар Пахомій, 07.VII.1519/1520. 4°. [240] арк.

Дата друку вказана у післямові (арк. 240 нн. зв.): від часу створення світу – „ѡѣи [7028 = 1520], а від Різдва Христового – „ѡѣи [1519]: *Каратаєвъ**, 42²⁰.

Рядків на сторінці – 19; шрифти: 10 рядків – 78–79 мм.

Друк двоколірний, складання в одну колонку; фоліація відсутня; сигнатура кириличними цифрами на лицевій стороні 1-го і на звороті 8-го аркушів кожного зшитка; розмір набірної шпальти 14,7 × 9,6 см. Дереворити: ініціали, заставки, в'язь, виливні прикраси.

Зміст видання: *Каратаєвъ*, 42.

Бібліографія: *Šafařík*²¹, 8; *Каратаєвъ*, 15; *Медаковић*²², 199–200; *Немировски* 1993²³, 2; *Грбић, Минчић-Обрадовић, Шкорић*²⁴, 2–3; *Немировский* 2009²⁵, 26.

НМЛ Сдк-957

Примірник неповний, із доповненнями і вставками: 194 арк.; 8 арк. зі Службника (1570), 1 арк. зі Службника (1554), 2 рукоп. арк.

Стан збереження: втрачено нн. арк. 1–2, 9–11, 13–17, 19–28, 33–37, 48–49, 72–75, 189–196, 234–240; арк. 7 нн. вкладено після арк. 18 нн. Загальне забруднення, втрати паперу по краях аркушів; плями від жиру, воску, вологи,

* Тут і далі у описах пам'яток покликання на каталоги подаємо скорочено. Посторінкове покликання – при першій згадці про джерело, далі у тексті вказуємо прізвище автора і відповідну каталожну позицію або сторінки.

²⁰ Иванъ Каратаєвъ, сост. *Описание славяно-русскихъ книгъ, напечатанныхъ кирилловскими буквами, т. 1, Съ 1491 по 1652 г.* (Санктпетербургъ: Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1883). (*Сборникъ Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ* XXXIV, № 2).

²¹ Pavel Šafařík, *Geschichte der Südslawischen Literatur*, Vol. III, *Geschichte der serbischen Literatur* (Prag: Verlag von Fredrich Tempsky, 1865).

²² Дејан Медаковић, *Графика српских штампаних књига XV–XVII века* (Београд: Српска академија наука, 1958).

²³ Немировски, *Издања Божидара і Вићенца Вуковића*.

²⁴ Душица Грбић, Ксенија Минчић-Обрадовић, and Катица Шкорић. *Кирилицом штампане књиге 15–17. века Библиотеке Матице српске* (Нови Сад: Библиотека Матице српске, 1994).

²⁵ Евгений Немировский, *Славянские издания кирилловского (церковнославянского) шрифта: 1491–2000. Инвентарь сохранившихся экземпляров и указатель литературы*, т. 1, 1491–1550 (Москва: Знак, 2009).

мікологічні і ентомологічні пошкодження; окремі аркуші відірвані від книжкового блоку. Примірник реставровано у XVIII, XIX і XX ст.: втрати паперу по краях аркушів наросло ганчір'яним папером білого кольору, розриви і краї аркушів підклеєно смужками прозорого паперу, при корінці окремі аркуші наклеєні на смужки того ж паперу; книжковий блок обрізано і перешито.

Вставки і доповнення: втрачені арк. 20 нн.–21 нн. доповнено рукописними (півустав південнослов'янського типу, чорне і червоне чорнило) на папері без філіграней XVIII? ст.; нижній фрагмент арк. 3 нн. доповнено рукописним тим самим почерком, що й доповнення на арк. 20 нн.–21 нн. Між арк. 32 нн. і 38 нн. вкладено аркуші 33 нн.–35 нн. з видання: Службник. – Венеція: друкарня Ієроліма Загуровича, бл. 1570; після арк. 47 нн. – арк. 48 нн. з цього ж видання, наступний – арк. 49 нн. із книги: Службник. – Венеція, друкарня Віченцо Вуковича, 1554; між арк. 71 нн. і 76 нн. вкладено аркуші 72 нн.–75 нн. зі Службника (1570).

Оздоблення: заставки: арк. 3 нн. (із монограмою “ЇѦ”), 41 нн., 90 нн. зв., 113 нн., 123 нн.; ініціали; виливні прикраси.

Оправа: непервинна, XIX ст., картон (19 × 14,3 см), поволочений пергаментом вохристого кольору із записами готичним письмом. Форзаци – з ганчір'яного паперу (початок XX ст.); залишки фарбування обрізів у червоний колір. Покриття оправи – із плямами від вологи. На корінці – паперова наліпка, на якій коричневим чорнилом вписано назву, місце і час видання книги – “Службникъ / Венеція 1519”, вказано старий – “912” і новий – “957” інвентарні номери, а також топографію пам'ятки.

Надходження: у 1908 р. митрополит Андрей Шептицький купив книгу в Москві у Павла Петровича Шибанова.

2. ПСАЛТИР ІЗ ВОЗСЛІДУВАННЯМ = ПСАЛТИРЬ

Венеція: друкарня Божидача Вуковича, друкар Пахомій, 12.X.1520. 4°. [352] арк.

Перша частина видання – Псалтир містить окрему післямову із датою закінчення друку 7.IV.1519 (від часу створення світу – 1520 р.) (арк. 160 нн. зв.): *Каратаевъ*, 16; *Грбић*, *Минчић-Обрадовић*, *Шкорић*, 4–5; видання другої частини книги розпочато 26.I.1520 і закінчено 12.X.1520 (арк. 352 нн. зв.).

Рядків на сторінці – 19; шрифти: 10 рядків – 79 мм.

Друк двоколірний, складання в одну колонку; фоліація відсутня; сигнатура кириличними цифрами на лицевій стороні 1-го і на звороті 8-го аркушів кожного зшитка; розмір набірної шпальти 14,9 × 9,6 см. Дереворити: ініціали, заставки, в'язь; виливні прикраси.

Зміст видання: *Каратаевъ*, 16.

Бібліографія: Šafařík, 216; Каратаевъ, 16; Свѣнцицкій²⁶, 48; Медаковић, 200–201; Немировски 1993, 4; Грбић, Минчић-Обрадовић, Шкорић, 4–5; Немировский 2009, 38.

НМЛ Сдк-331

Примірник неповний, із доповненнями і вставками: 342 арк.; 3 рукоп. арк.; 11 рукоп. арк.; 2 чистих арк.

Стан збереження: втрачено нн. арк. 1, 96, 120–121, 136–137, 159–160, 338, 342. Загальне поверхнєве забруднення, втрати паперу по краях аркушів, плями від жиру, воску, вологи, мікологічні і ентомологічні пошкодження. Примірник реставровано у XIX і на початку XX ст.: втрати паперу по краях аркушів і при корінці нарощено ганчір'яним папером білого і блакитнуватого кольорів, розриви і краї аркушів підклеєно прозорим папером; книжковий блок обрізано і перешито.

Вставки і доповнення: втрачені арк. 120 нн.–121 нн. і 137 нн. доповнено рукописними (півустав, чорне і червоне чорнило) на папері блакитнуватого відтінку XIX ст. За змістом аркуші відтворюють втрачені фрагменти друкованого тексту, але переписані з пізнішого російського видання Псалтиря “дониконівської” редакції. На звороті рукоп. арк. 1 нн., після арк. 119 нн. – заставка рослинного типу.

Наприкінці книги, після арк. 352 нн., вкладено чотири рукописні (+ два чисті, вклеєні при реставрації) аркуші із текстом “Пасхалії” і сім аркушів, писаних півуставом XVI ст. (Свѣнцицкій, 48), що містять “ЧѢН ПАРЯКЛНШ ПРѢСТѢН БЛѢЦЕ НАШЕН БЦЕ”.

Оздоблення: заставки: арк. 3 нн., 161 нн. (із монограмою “БѢ”), 263 нн. зв., 301 нн.; ініціали; виливні прикраси.

Записи:

[арк. 25 нн. зв.–26 нн., 168 нн.–176 нн., 183 нн. зв., рукоп. арк. 1 нн. після арк. 352 нн., низом, чорне чорнило, скоропис:] [записи XVIII ст. кирилицею румунською? мовою].

[рукоп. арк. 1 нн. після арк. 352 нн., простий олівець:] 1863 / 1520 / 343.

Печатки і штамп:

1) кругла чорна печатка з текстом: “ПЕЧАТЬ / ЦВНОГО / МУЗЕА / В ЛЬВОВѢ” – нн. арк. 2, 33, 75, 193, 352 зв., рукоп. арк. 13 нн. зв.;

2) старий інвентарний номер НМЛ, відбитий нумератором: “324” – нн. арк. 2, 33, 75, 193, 352 зв., рукоп. арк. 13 нн. зв.

²³ Иларіонъ Свѣнцицкій, *Каталогъ книгъ церковно-славянской печати* (Жовква: Печатня оо. Василянъ, 1908).

Оправа: непервинна XVII–XVIII ст. Дошки (22,4 × 15,5 см), з кантами та внутрішніми рантами, поволочені шкірою бурого кольору із блінтовим тисненням. На верхній дошці оправи – кибалковий рослинно-орнаментальний середник, по периметру – три рамки, утворені орнаментальними накатками, обрамлені подвійними і потрійними лініями дорожника. Центральне дзеркало нижньої дошки оправи вузькими накатками поділене на ромби і трикутники; по периметру – рамка, тиснена подвійними лініями дорожника. Залишки фарбування обрізів у фіолетовий колір. Дві застібки на пробій. Покриття оправи зі втратами шкіри, потертостями, тріщинами, ентомологічними пошкодженнями. Оправу реставровано у XIX і на початку XX ст. Корінець вкритий шкірою світло-коричневого кольору з іншої оправи. Чотири бинти ділять його на п'ять полів, заповнених штампами квіткового типу (по лівому краю). Каптал – темно-синього кольору. Форзаци – з ганчір'яного паперу. Пробої і реміні застібок прибиті до дощок цвяхами.

Надходження: невідоме; на ранніх етапах формування збірки – до 1910 року.

3. МІНЕЯ СВЯТКОВА (ЗБІРНИК) = МИНЕЙ (СЪБОРНИКЪ)

Венеція: друкарня Божидача Вуковича, друкар ієродиякон Мойсей, 19.I.1538. 2°. [432] арк.

Дата друку вказана у післямові на арк. 432 нн. зв.: *Каратаевъ*, 31.

Рядків на сторінці – 32, 38; шрифти: 10 рядків – 60, 72 мм.

Друк двоколірний, складання у дві колонки; фоліація відсутня; сигнатура кириличними цифрами і латинськими літерами на лицевій стороні 1-го, 2-го, 3-го і 4-го аркушів кожного зшитка із римською цифрою на 2-му, 3-му і 4-му аркушах та кириличними цифрами на звороті 8-го аркуша (напр., ѳв, ѳвп, ѳвп, ѳвпп); 1-ий зшиток позначений: ѳа, ѳап, ѳап, ѳап; розмір набірної шпальти 22,9 × 14,7 см. Дереворити: ілюстрацій 34 з 32 дощок, ініціали, заставки, в'язь; виливні прикраси.

Зміст видання: *Каратаевъ*, 31.

Бібліографія: *Šafařík*, 1865, 225; *Каратаевъ*, 1883, 31; *Свѣтлицкій*, 119; *Медаковић*, 204–207; *Немировски* 1993, 8; *Грбић*, *Минчић-Обрадовић*, *Шкорић*, 18–36; *Немировский* 2009, 67.

НМЛ Сдк-91

Примірник неповний, із доповненнями і вставками: 425 арк.; 8 рукоп. арк.

Стан збереження: втрачено нн. арк. 1, 161–163, 166, 199, 379; арк. 87 нн. і 88 нн. вкладено між арк. 82 нн. і 83 нн., арк. 168 нн. – після арк. 160 нн., далі – арк. 164 нн. і 165 нн., далі – арк. 167 нн. Загальне забруднення, втрати паперу по краях аркушів; плями від жиру, воску, вологи; сліди обгорання паперу.

Примірник реставровано у XVIII, XIX, XX ст.: втрати паперу по краях аркушів і при корінці наросло ганчір'яним і целюлозним папером; книжковий блок перешито.

Доповнення і вставки: втрачені нн. арк. 163, 166, 199, 379 замінені рукописними (півустав XVII? ст., коричневе і червоне чорнило).

Оздоблення: ілюстрації: 1) “св. Симеон Стопник” – арк. 2 нн.; 2) “Різдво Богородиці” – арк. 16 нн.; 3) “Хрест з криптограмою” – арк. 30 нн.; 4) “св. Іоан Богослов” – арк. 36 нн.; 5) “Увірування Томи” – арк. 43 нн. зв.; 6) “св. Параскева” – арк. 46 нн. зв.; 7) “св. Димитрій” – арк. 57 нн. зв.; 8) “свв. Козьма і Дем’ян” – арк. 67 нн. зв.; 9) “архангел Михаїл” – арк. 71 нн. зв.; 10) “св. Миколай і король Стефан” – арк. 80 нн. зв.; 11) “св. Іоан Златоуст” – арк. 88 нн. зв.; 12) “Введення Богородиці в храм” – арк. 110 нн. зв.; 13) “св. Миколай” – арк. 126 нн. зв.; 14) “свв. Євстратій, Авксентій, Євгеній, Мардарій, Орест” – арк. 135 нн. зв.; 15) “Різдво Христове” – арк. 179 нн. зв.; 16) “Богородиця з Дитям” – арк. 187 нн. зв.; 17) “св. первомученик Стефан” – арк. 188 нн. зв.; 18) “Хрещення Господнє” – арк. 216 нн. зв.; 19) “св. Іоан Хреститель” – арк. 228 нн. зв.; 20) “свв. Сава і Симеон Сербські” – арк. 242 нн. зв.; 21) “свв. Василій Великий, Іоан Златоуст, Григорій Богослов” – арк. 274 нн. зв.; 22) “Стрітення Господнє” – арк. 287 нн.; 23) “св. Іоан Хреститель” – нн. арк. 305 зв., 344 зв., 417 зв.; 24) “св. Благовіщення” – арк. 318 нн.; 25) “св. Георгій” – арк. 324 нн. зв.; 26) “свв. Костянтин і Олена” – арк. 341 нн.; 27) “свв. апостоли Петро і Павло” – арк. 362 нн.; 28) “св. пророк Ілля” – арк. 384 нн. зв.; 29) “Хрест із криптограмою і знаряддями мук Христа” – арк. 396 нн.; 30) “св. архідиякон Стефан” – арк. 399 нн.; 31) “Преображення Господнє” – арк. 402 нн. зв.; 32) “Успіння Пресвятої Богородиці” – арк. 410 нн.; заставки, ініціали; виливні прикраси.

Записи:

[арк. 431 нн., низом, коричневе чорнило, скоропис; записи замальовані чорним чорнилом:] 1) снл кннга [...] дмх воевода н прнставнне / вл лето ,з тнхщно рка [7124 = 1616]; 2) прставнне воевода / петарх кал[...] / в лето зрпг [7183 = 1675]

[арк. 425 нн. зв.–426 нн., на лівому і нижньому берегах аркуша, чорне і червоне чорнило, півустав:] Дл се зна како се оградн церква стн георгне тлѣ цароваше н почесе глѣнт месеца / апрна а саградн се месеца ноемврн насще нн [18] н лнепѣ водѣ сопотѣ н беше / на тѣмъ натель неромонахѣ игѣмень нсннѣ / н дѣховник аксентне са братнннн / неромонахомъ георгнемъ н [запис заклеєний] / новѣ н стафан н флотн [запис заклеєний] // Ѹ Острогѣ саградн се лето ,зсгг [7233 = 1725] / сто почнвшн Василне влѣнка.

[верхній форзац, у верхньому лівому куті, простий олівець:] 300.

[верхній форзац, у верхньому лівому куті, синій олівець:] 73.

[вільний арк. верхнього форзаца, простий олівець:] **Соборникъ / (Избранная минея) / Вен. 1538.**

Печатки і штампи:

1) кругла чорна печатка з текстом: “ПЕЧАТЬ / ЦВНОГО / МУЗЕА / В ЛЬВОВѢ” – нн. арк. 2, 65, 145, 200, 241, 291, 344, 386, 342, 342 зв.

Оправа: Московський печатний двір; непервинна, XVIII ст., реставрована у XIX–XX ст. Дошки (31,5 × 21,5 см) з кантами і внутрішніми рантами, поволочені шкірою коричневого кольору з блінтовим тисненням. На верхній дошці оправи – емблема Московського печатного двору: лев і єдинорог, що стоять на задніх лапах під короною, вміщені в коло, вгорі і внизу якого – по два птахи. Композиція обрамлена орнаментальною рамкою, вгорі і внизу якої – словесники: “КНИГА СНА”. По периметру верхньої дошки – три рамки, утворені рослинно-орнаментальними накатками і дорожниками. По периметру нижньої дошки оправи – три рамки, утворені рослинно-орнаментальними накатками і дорожниками. Центральне дзеркало нижньої оправи заповнене вертикальними смугами, тисненими рослинними накатками. Корінець вкритий шкірою коричневого кольору (XIX–XX ст.) із трьома бинтами, віджатими по боках потрійними лініями дорожника, що ділять корінець на чотири поля, заповнені штампами рослинного типу. Форзаці – з целюлозного паперу бежевого кольору; дві застібки на пробій. Покриття оправи із втратами шкіри, ентомологічними пошкодженнями, потертостями, тріщинами. На верхній дошці оправи у верхньому лівому куті – паперова наліпка із вказаним старим – “89” і новим – “91” інвентарними номерами НМЛ. На корінці – паперова наліпка, на якій коричневим чорнилом вписано назву, місце і час видання книги – “Минея избранная / Венеція 1538”, вказано старий – “89” і новий – “91” інвентарні номери, а також топографію пам’ятки.

Надходження: у 1905 р. митрополит Андрей Шептицький купив книгу в Москві у Павла Петровича Шибанова за 200 рублів.

4. МОЛИТОВНИК-ТРЕБНИК

[Венеція: друкарня Божидача Вуковича, бл. 1540]. 4°. [280] арк.

Видання датоване приблизно – за шрифтами, типом оздоблення, сигнатурою зшитків: *Каратаевъ*, 33.

Рядків на сторінці – 21; шрифти: 10 рядків – 72 мм.

Друк двоколірний, складання в одну колонку; фоліація відсутня; сигнатура кириличними цифрами і латинськими літерами на лицевій стороні 1-го, 2-го, 3-го, 4-го аркушів кожного зшитка із римською цифрою на 2-му,

3-му і 4-му аркушах (напр., ҃А, ҃АП ҃АШ ҃АШІ, розмір набірної шпальти 14,8 × 9,8 см. Дереворити: заставки, ініціали, в'язь; виливні прикраси.

Зміст видання: Каратаєв, 33.

Бібліографія: Šafařík, 226 [датовано 1539–1540]; Каратаєв, 33 [датовано 1538–1540]; Медаковић, 207–208; Немировски 1993, 9; Грбић, Минчић-Обрадовић, Шкорић, 37–44 [датовано 1538–1540]; Немировский 2009, 69 [датовано – бл. 1540].

НМЛ Сдк-956

Примірник неповний, із доповненнями і вставками: 242 арк.; 2 рукоп. арк.

Стан збереження: втрачено нн. арк. 1, 127, 130, 246–280. Загальне поверхнєве забруднення, втрати паперу по краях аркушів; плями від жиру, воску, чорнила, вологи, ентомологічні і мікологічні пошкодження. Примірник реставровано у XIX і на початку XX ст.: втрати паперу по краях аркушів і при корінці нарощено ганчір'яним і целюлозним папером, розриви і дірки на арк. 2 нн. підклеєно прозорим папером; книжковий блок обрізано і перешито.

Вставки і доповнення: втрачені арк. 127 нн. і 130 нн. доповнено рукописними (півустав південнослов'янського типу, чорне і червоне чорнило) на папері без філіграней.

Оздоблення: заставки: нн. арк. 9 зв., 12 (із монограмою “҃ѣ”), 18, 42, 52, 84 зв. (із монограмою “҃ѣ”), 108 (із монограмою “҃ѣ”), 115, 142 (із монограмою “҃ѣ”), 163 (із монограмою “҃ѣ”), 172 зв., 184, 199, 222 зв., 227 (із монограмою “҃ѣ”), 227 зв., 228 зв., 229 зв., 232 зв., 235 (із монограмою “҃ѣ”), 240, 241, 244, 245; ініціали; виливні прикраси.

Записи:

[арк. 125 нн. зв., низом, півустав, коричневе чорнило:] БЛАГОСЛОВИ МЕНЕ

[арк. 97 нн., низом, півустав, чорне чорнило:] [запис XVIII? ст., замальований чорним чорнилом]

[арк. 245 нн. зв., простий олівець:] № 1064 / 1893 [синій олівець:] 334

[приклеєний аркуш нижнього форзаца, простий олівець:] 5.

[захисний аркуш, коричневе і чорне чорнило:] [опис видання і стану збереження примірника – початок XX ст.]

Печатки і штампи:

[захисний аркуш нижнього форзаца:]

1) прямокутний червоний штамп в орнаментальній рамці із текстом: “Каталогъ / библиотеки / Н.Н. БИРУКОВА²⁷ / отд. / №”.

²⁷ Микола Миколайович Біруков (1871–1918) – юрист, бібліофіл, власник цінної бібліотеки, яку 1917 р. продав Румянцевському музею в Москві (*Эльзевирь Библиотеки Н. Н. Бирукова въ Москвъ* (Москва, 1917)).

Екслібрис:

[приклеєний арк. верхнього форзаца:] Н.З.А. КНИГА / ННКОЛАД / ННКОЛАЄВИЧА / БНРУКОВА / EXLIBRIS LVX. / 1899.

Оправа: непервинна, початку XX ст., картон (20,6 × 15 см), поволочений шкірою світло-коричневого кольору з блінтовим і золотим тисненням. Центральне дзеркало верхньої і нижньої палітурок – кибалкове, обрамлене тисненою рамкою із басм рослинно-орнаментального типу; на корінці – подвійні, внизу – потрійна лінії дорожника, тиснені золотом, що ділять корінець на п'ять полів. Каптали – із ниток цеглястого і білого кольорів. Форзаци – із целюлозною паперу. Покриття оправи із незначними потертостями. На корінці – паперова наліпка, на якій коричневим чорнилом вписано назву, місце і час видання книги – “Требникъ / Венеція 1538–1540”, вказано старий – “911” і новий – “956” інвентарні номери, а також топографію пам'ятки.

Надходження: у 1908 р. митрополит Андрей Шептицький придбав книгу в Москві у Павла Петровича Шибанова.

5. МОЛИТОВНИК-ЗБІРНИК [ЗБОРНИК ЗА ПУТНИКЕ]

Венеція: друкарня Віченцо Вуковича, 01.VI.1547. 8°. [312] арк.

Дата друку вказана у колофоні (арк. [311]): *Каратаєвъ, 40; Грбић, Минчић-Обрадовић, Шкорић, 62.*

Рядків на сторінці – 22; шрифти: 10 рядків – 45 мм.

Друк двоколірний, складання в одну колонку; фоліація відсутня; сигнатура кириличними цифрами і латинськими літерами на лицевій стороні 1-го, 2-го, 3-го, 4-го аркушів кожного зшитка із римською цифрою на 2-му, 3-му і 4-му аркушах (напр., ѠА, ѠАII АIIАIIII) розмір набірної шпальти 96 × 60. Дереворити: ілюстрацій 13 з 13 дощок, ініціали, заставки, кінцівки, в'язь, сторінки в декоративно-сюжетних рамках, надрукованих з чотирьох дощок; виливні прикраси.

Зміст видання: *Каратаєвъ, 40.*

Бібліографія: *Šafařík, 231; Каратаєвъ, 40; Медаковић, 209–211; Немировский 1993, 11; Грбић, Минчић-Обрадовић, Шкорић, 62; Немировский 2009, 77.*

НМЛ Сдк-448

Примірник неповний: 301 арк.

Стан збереження: втрачено нн. арк. 1–3, 154, 162, 172, 225, 231, 310–312; арк. 309 нн. збережений фрагментарно; арк. 4 нн.–6 нн. вкладено після арк. 8 нн. Загальне поверхнєве забруднення, плями від жиру, воску, вологи, чорнила, сліди затікань; частково обрізані декоративні рамки і зрізані сигнатури. Примірник реставровано у XIX і на початку XX ст.: розриви підклеєно ганчір'яним і прозорим папером, арк. 309 нн. наросло целюлозним папером; книжковий блок обрізано і перешито.

Оздоблення: ілюстрації: “Благовіщення” – арк. 110 нн. зв.; “Архангел Михаїл” – арк. 129 нн. зв.; “Іоан Хреститель” – арк. 135 нн. зв.; “Богородиця з Дитям” – арк. 145 нн. зв.; “Пророк Ілля” – арк. 182 нн. зв.; “Свята Параскева” – арк. 190 нн. зв.; “Св. Георгій” – арк. 201 нн. зв.; заставки: нн. арк. 6 (червоний відбиток поверх орнаментальної заставки чорного кольору), 9, 24 (червоного кольору), 25 зв., 31, 37, 47, 54, 65 зв., 74 зв., 80 зв., 82 зв., 89, 108, 111, 130, 136, 146, 155, 163, 167, 173, 183, 191, 202, 226, 229, 230, 232, 234 зв., 236, 240 зв., 241, 249 зв., 252, 253, 257, 261, 264, 265, 267, 268, 271 зв., 273 зв., 274 зв., 275, 275 зв., 276 зв., 278, 278 зв., 281, 289 (червоного кольору), 297, 306; кінцівки: арк. 110 нн., 190 нн.; ініціали; сторінки в декоративних рамках, у нижній частині яких – зображення біблійних сцен, віддрукованих з 16 дощок; виливні прикраси.

Записи:

– власницькі записи:

[на вільному арк. верхнього форзаца, коричневе чорнило, скоропис:] *Ta ksiązka / Jest Aleksandra / Medyszy Chtoby / ię znalaz, Prosze / otdac Będzie miał / nad-grody Sto batow na dupę i szklaneczku / wody – Roku / 182[4?].*

[арк. 1 нн., коричневе чорнило, скоропис:] *Ex Libris / Pauli Szymański.*

[арк. 144 нн. зв., коричневе чорнило, скоропис:] *Михаилъ Куземски / Холмскій Епископ / 1870.*

[на приклеєному арк. верхнього форзаца запис митрополита Андрея Шептицького:] *Дереворити Благовѣщеніе / Св. Архангел Михаилъ / Св. Іванъ Креститель / Св. Про Ілія Богородиця / Св. Петка и Св. Гевргій. / Сей Молитвословъ бувъ / власністю Прелата Шиманського / Павла з Холма – его подпись / на л. 1ымъ / опосля Еппа Куземского / его подпись зри арк. 31 л. 8 ий / опосля Прелата / Петрушевича від котрого / я его набувъ: / Львовъ 4 лютого 1905 / Андрей / Митрополит*

[на звороті вільного арк. верхнього форзаца запис митрополита Андрея:] *В текстъ має бути 13. / дереворитовъ: естъ ихъ 7 / 6 бракує – зі тексту / проте бракує лиш 2 початку 1 л. в серединъ а 2 л. в конци / книжки: / Молитвословъ: / Винкентія Вуковича 1547. / (Каратаевъ 83 / 78: 4: 34): / тетрадей 1+38: / л: 311: / тутъ бракує арк. 1-го * (дереворитъ Св. Троици) / 3 л.: загл. л. + 2-ий, и 3: [рядок закреслений] / въ 51 послѣдній л: въ а: д, 1 Т: л: II = дерево: Св. Нико/лай*

“ а: к: V л: II = Распятіе

“ “ к а Х л: III = дер. Воскресене

“ “ к н ЕЕ л. I = Крестъ: копіе...

“ “ “ еще одинъ листъ: = Христось зъ обрусомъ

– на вільному аркуші верхнього форзаца – записи різними почерками XIX ст.:

[вгорі зліва, світло- і темно-коричневим чорнилом:] *2 edit 1560, без фигурных рамокъ.*

[у нижній частині аркуша, світло-коричневе чорнило, скоропис, тим самим почерком:] **Молитвословъ сербський I изд. напеч. Викентиємъ / Божидаровымъ сыном.**

[внизу аркуша, коричневе чорнило, скоропис, іншим почерком:] **Czasosłowec Serbski / pod tytułem ŚWETIPIŚANIE MOŁITWOSŁOWY wydany w Wenecyi / v 1547. Obacz Jose.Dobrowsky / Institut Linque Slavica Edit 1822. / p. XLII. XLII.**

[на вільному аркуші нижнього форзаца, запис Митрополита Андрея Шептицького:] **бракує 2 л: (310 и 311) / на верхній сторони 311го / шкве свѣти писанне / оучинено на славу бога г҃а / и на спасенне всякого хри/стїанна кон ѿ не҃га внерѣ. / Оубнецихъ по вѣценцѣ / Божидара вѣковника / сннь, на прѣвн дань / юнїа мѣца ѿфѣмѣ. / Каратаевъ зр: 78: / ч: 34 цѣнить повный / екземпляръ 200 руб.**

[арк. 129 нн., коричневе чорнило, скоропис:] **Г҃ѣло [...] / Пла'ємз [...] / Капла аг҃ѣло"**

[арк. 145 нн., коричневе чорнило, скоропис:] **Сїа книга глаголема / Сїа книга глаголема**

[арк. 201 нн., коричневе чорнило, півустав:] **СТН = ИВРГИИ**

Печатки і штампи:

1) кругла чорна печатка з текстом: **“ПЕЧАТЬ / ЦВНОГО / МУЗЕА / В ЛЬВОВѢ”** – нн. арк. 145, 182, 201, зворот вільного аркуша нижнього форзаца;

2) старий інвентарний номер НМЛ, відбитий нумератором: **“387”** – нн. арк. 7, 145, 182, 201.

3) прямокутний фіолетовий штамп у рамці із текстом: **“Музей А. Петрушевича”** – вільний аркуш верх форзаца, арк. 308 нн. зв.

Оправа: непервинна, XVIII ст., картон (14 × 9,5 см), обклеєний шкірою коричневого кольору із “розводами”, з блінтовим тисненням. На верхній і нижній палітурках – набірний середник, відтиснутий із двох басм квіткового типу, у кутах – косинці, тиснені басмами квіткового типу. Форзаци – з ганчір'яного паперу сірого кольору; фрагменти зав'язок зі шнурів. Покриття оправи із втратами шкіри, розривами, ентомологічними пошкодженнями, потертостями, тріщинами. На верхній палітурці у верхньому лівому куті – паперова наліпка із вказаним старим – “432” і новим – “448” інвентарними номерами НМЛ. На корінці – паперова наліпка, на якій коричневим чорнилом вписано назву, місце і час видання книги – **“Молитвословъ / Венеція 1547”**, вказано старий – “432” і новий – “448” інвентарні номери, а також топографію пам'ятки.

Надходження: 4 лютого 1905 р. митрополит Андрей Шептицький придбав книгу у о. Антонія Петрушевича.

6. СЛУЖЕБНИК = Л(и)тѣрїѣ

Венеція: друкарня Віченцо Вуковича, 1554 (передрук видання: Служебник. – Венеція: друкарня Божицара Вуковича, друкар Пахомій, 1519/1520). 4°. [240] арк.

Дата друку вказана у післямові на арк. 240 нн. зв.: *Каратаевъ*, 42.

Рядків на сторінці – 19; шрифти: 10 рядків – 77 мм.

Друк двоколірний, складання в одну колонку; фоліація відсутня; сигнатура латинськими літерами і кириличними цифрами на лицевій стороні 1-го і 3-го аркушів кожного зшитка із римською цифрою на 3-му аркуші (напр., аї, аїп); розмір набірної шпальти 14,3 × 9,5 см. Дереворити: ініціали, заставки, в'язь; виливні прикраси.

Зміст видання: *Гусева*²⁸, 4.

Бібліографія: *Šafařík*, 234; *Каратаевъ*, 42; *Свѣнцицкій*, 182; *Медаковић*, 211–212; *Немировски* 1993, 12; *Грбић*, *Минчић-Обрадовић*, *Шкорић*, 69–86; *Гусева*, 4.

НМЛ Сдк-400

Примірник неповний: 232 арк.

Стан збереження: втрачено арк. 233 нн.–240 нн. Загальне поверхнєве забруднення, втрати паперу по краях аркушів, плями від жиру, воску, вологи, клею. Примірник реставровано у XVIII і XIX ст.: втрати паперу по краях аркушів і при корінці нарощено ганчір'яним папером, розриви підклеєно прозорим папером, книжковий блок обрізано і перешито.

Оздоблення: заставки: нн. арк. 3 (із монограмою “ЇѢ”), 41, 90 зв., 113, 123, 194 зв.; ініціали; виливні прикраси.

Записи:

[арк. 3 нн. зв.–4 нн., низом, чорне чорнило, півустав:] поменн гї ꙗѣ бжї / нїю ѡбѣнцѣ / ѡбѣна нмѣ // нїѣ моѡѣ вѣнїѣ нїѣ моѡѣ / [...] ѡнка ꙗѣшѣ ѡбѣнцѣ – XVII ст.

[нн. арк. 1–3, 4 зв.–19, 56 зв.–57, 87 зв.–88, 102 зв.–103, 110 зв.–111, 112 зв.–113, 220 зв., низом, чорне чорнило, скоротис:] [записи кирилицею румунською мовою з елементами церковнослов'янської, датовані знд, [7259 = 1751] р.];

[верхній форзац, посередині, простий олівець:] *Служебник / Венеция 1554*

[верхній форзац, у верхньому лівому куті, простий олівець:] 150.

[верхній форзац, у верхньому лівому куті, синій олівець:] 68.

²⁸ Александра Гусева, *Издания кирилловского шрифта второй половины XVI века: Сводный каталог*, кн. 1 (Москва: Индрик, 2003)

Печатки і штамп:

1) кругла чорна печатка з текстом: “ПЕЧАТЬ / ЦВНОГО / МУЗЕА / В ЛЬВОВѢ” – нн. арк. 1, 129, 187, 232 зв.

2) старий інвентарний номер НМЛ, відбитий нумератором: “387” – нн. арк. 1, 129, 187, 232 зв.

3) кругла фіолетова печатка з текстом: “Національний музей” – верхній форзац.

Оправа: непервинна, XVI? ст., реставрована у XIX ст. Дошки (20 × 14 см) з жолобками, поволочені шкірою коричневого кольору з блінтовим тисненням. На верхній дошці оправи – тиснений накаткою Хрест-Голгофа із відтиснутими у рамках написами: “ІС ХС НІ КА” по боках. По периметру верхньої дошки – рамка, утворена накаткою рослинно-орнаментального типу, обрамлена потрійними лініями дорожника. Центральне дзеркало нижньої дошки оправи розділене лініями дорожника на трикутники, внутрішній простір і кути яких оздоблені штампами квіtkово-орнаментального типу. По периметру нижньої дошки – три рамки, утворені накатками рослинно-орнаментального типу, облямовані потрійними лініями дорожника. Корінець вкритий шкірою коричневого кольору (XIX ст.). Форзаци – з ганчір’яного паперу бежевого кольору; обрізи – з крапом синього кольору; збережена нижня шпенькова застібка – стержень, закріплений на верхній дошці, на який накладається шкіряний ремінь з металевим наконечником із отвором на кінці. Покриття оправи із втратами шкіри розривами, ентомологічними пошкодженнями, потертостями, тріщинами, тиснення затерте; втрачено каптали, первинну оправу, форзаци і застібки. На верхній дошці оправи у верхньому лівому куті – паперова наліпка із вказаним старим – “387” і новим – “400” інвентарними номерами НМЛ.

Надходження: у 1908 р. митрополит Андрей Шептицький купив книгу в Москві у Павла Петровича Шибанова за 135 рублів.

7. ОКТОЇХ = Ѡктоухъ петгола(а)нінъ.

Венеція: [друкарня Віченцо Вуковича, бл. 1560 р.] (передрук видання: Октоїх. – Венеція: друкарня Божидара Вуковича, 1537). 2°. [162] арк.

У передмові (арк. 1 нн. зв.) дата друку вказана ᠑᠓᠔᠔ [7044 = 1536], у післямові (арк. 160 нн. зв.) – ᠑᠓᠔᠖ [7045 = 1537] і 27.VII.1537: *Гусева*, 14; *Грбић*, *Минчић-Обрадовић*, *Шкорић*, 88–94. За типом оздоблення і папером В. І. Лук’яненко датувала видання початком 1560-х рр.: *Лукьяненко*²⁹, 114–116.

²⁹ Вера Лукьяненко, *Издания кириллической печати XV–XVI вв. (1491–1600 гг.): каталог книг из собрания ГПБ* (Санкт-Петербург: Издательство Российской национальной библиотеки, 1993).

Рядків на сторінці – 38; шрифти: 10 рядків – 58–59 мм.

Друк двоколірний, складання у дві колонки; фоліація відсутня; сигнатура латинськими літерами на лицевій стороні 1-го, 2-го, 3-го, 4-го аркушів кожного зшитка із римською цифрою на 2-му, 3-му і 4-му аркушах (напр., b, bp, bpі, bpіі), у 1-му і 10-му зошитах – сигнатура кириличними і римськими цифрами: а, ііі, іііі, ііііі; к, кіі, кііі, кіііі; розмір набірної шпальти 21,7 × 14,8 см.

Дереворити: ініціали, заставки, кінцівки, в'язь; виливні прикраси.

Зміст видання: Гусева, 14.

Бібліографія: Šafařík, 223; Каратаевъ, 30; Свѣнцицкій, 132; Медаковић, 218-219; Лукьяненко, 20; Немировский 1993, 17; Грбић, Минчић-Обрадовић, Шкорић, 88-94; Гусева, 14.

НМЛ Сдк-287

Примірник неповний, із доповненнями і вставками: 160 арк.

Стан збереження: втрачено арк. 161 нн.–162 нн.; загальне поверхнєве забруднення, втрати паперу по краях аркушів, плями від жиру, воску, вологи, сліди обгорання паперу (арк. 1 нн., 160 нн.), ентомологічні і мікологічні пошкодження. Примірник реставровано у XVIII і XIX ст.: втрати паперу по краях аркушів нарощено ганчір'яним папером, при корінці більшість аркушів наклеєні на смужки того ж паперу; розриви підклеєно прозорим папером, книжковий блок обрізано і перешито.

Оздоблення: заставки: арк. 1 нн.: орнаментальна прямокутна заставка з медальйоном посередині із зображенням Христа у гробі зі знаряддями мук; арк. 1 нн. зв. (внизу аркуша після передмови); арк. 2 нн.: прямокутна заставка з орнаментально-рослинних рамок із зображенням трьох святителів: Козьми Маюмського, Іоана Дамаскіна і Йосифа Студита.; арк. 3 нн.; кінцівки: арк. 2 нн. зв.; ініціали; виливні прикраси.

Записи:

[арк. 2 нн., *коричнєве чорнило, низом, скоропис, запис замальований коричневим чорнилом:*] азъ смѣрени попъ нѣлнз кѣпнхъ снѣ дѣше/полезнѣю кннгѣ н дахъ за нѣ г [3] гроше – XVII ст.

[арк. 50 нн., *коричнєве чорнило, низом, півустав, іншим почерком:*] да се може знати ко купи попъ мако [марко] изъ шишичи / ѿву книгу за два гроша у граду котору у живара ви/чича.

[арк. 106 нн. зв., *низом, чорне чорнило, півустав:*] и нѣишѣнѣшему и препододоишему духонику / игумену масиму [максиму] [...] ѿ мене по па / марка иѣ шишић [...].

[арк. 4 нн.–9 нн., *низом, коричнєве чорнило, скоропис:*] Сна кннга // глаголема // ѿмоглаеникъ / з црѣве свѣте // петке села главатичнѣхъ // ова естъ ѿ старнхъ добахъ. – XVIII ст.

[арк. 135 нн., на верхньому полі, коричневе чорнило, скоропис, тим самим почерком:] **С**на книга попа **П**авла **М**аровића – XVIII ст.; [внизу аркуша, запис тим самим почерком, замальований коричневим чорнилом].

[арк. 3 нн.–29 нн. вгорі, чорне чорнило, півустав:] фоліація від “лн’тѣ л” (арк. 3 нн.) до “лн’ кѣ” (арк. 29 нн.); у правому куті – позначення: “гла’ ѳ”.

[арк. 2 нн. зв., 3 нн., 44 нн., 17 нн. зв., 145 нн. зв.– 146 нн.] низом, коричневе чорнило, півустав:] [записи XVII ст., замальовані коричневим і чорним чорнилом]

[на звороті верхньої дошки оправи, простий олівець:] **Октай 9 Января 1879 / вмести съ Служебником; [нижче, простий олівець, іншим почерком:] Октоихъ / Венеція 1538.**

[на звороті верхньої дошки оправи, у верхньому лівому куті, простий олівець:] **150.**

[на звороті верхньої дошки оправи, рожевий олівець:] **74.**

[на звороті верхньої дошки оправи, чорне чорнило:] **№9.**

Печатки і штампи:

1) кругла чорна печатка з текстом: “**ПЕЧАТЬ / ЦВНОГО / МУЗЕА / В ЛЬВОВѢ**” – нн. арк. 1, 25, 53, 160 зв.

2) старий інвентарний номер НМЛ, відбитий нумератором: “231” – нн. арк. 1, 25, 53, 160 зв.

Оправа: непервинна, XVI ст. Дошки (28,3 × 18,5 см), поволочені шкірою коричневого кольору зі сліпим тисненням. Центральне дзеркало верхньої і нижньої дошок розділене лініями дорожника на трикутники і ромби, внутрішній простір і кути яких оздоблені штампами двох типів – “розета” і рослинно-квітковий (верхня дошка). По периметру верхньої дошки – рамка, відтиснута накаткою рослинно-квіткового типу, обрамлена подвійними лініями дорожника. Каптал – тканий, із ниток синього і охристого кольорів. Покриття оправи з потертостями, тріщинами, ентомологічними пошкодженнями. Форзаци і нижня застібка втрачені. Збережена верхня шпенькова застібка – стержень, закріплений на верхній дошці, на який накидається шкіряний ремінь з прорізом.

Надходження: у 1908 р. митрополит Андрей Шептицький придбав книгу в Москві у Павла Петровича Шибанова за 100 рублів.

8. ПСАЛТИР ІЗ ВОЗСЛІДУВАННЯМ = ПСАЛТИРЬ

Венеція: друкарня Віченцо Вуковича, 1561 (передрук видання: Псалтир із возслідуванням. – Венеція: друкарня Віченцо Вуковича, 1546). 4°. [4], [278] арк.

Дата друку вказана у післямові на арк. 278 нн. зв.: *Каратаевъ, 48; Грбић, Минчић-Обрадовић, Шкорић, 100.*

Рядків на сторінці – 22; шрифти: 10 рядків – 77 мм.

Друк двоколірний, складання в одну колонку; фоліація відсутня; сигнатура латинськими літерами на лицевій стороні 1-го, 2-го, 3-го і 4-го аркушів кожного зшитка із римською цифрою на 2-му, 3-му і 4-му аркушах (напр., R, RII, RIII, RIII); розмір набірної шпальти 15,5 × 9,6 см. Дереворити: ініціали, заставки, кінцівки, в'язь; виливні прикраси.

Зміст видання: *Немировски*, 1993, 16; *Гусева*, 21.

Бібліографія: *Šafařík*, 238; *Каратаев*, 48 [282 арк.]; *Медаковић*, 213-214; *Немировски* 1993, 16; *Грбић*, *Минчић-Обрадовић*, *Шкорић*, 100 [284 арк.]; *Гусева*, 21 [281: [4], [277] арк.].

НМЛ Сдк-961

Примірник неповний, із доповненнями і вставками: 135 арк.; 2 арк. зі Псалтиря (1569).

Стан збереження: втрачено арк. 1 нн.–4 нн. першого нумерованого зшитку, позначеного сигнатурою *, нн. арк. 1–99, 104, 106, 111, 120, 129–130, 135–136, 145, 151–153, 160, 162, 167–169, 208, 233, 239–240, 249, 256–257, 259–278; арк. 159 нн. вкладений зворотною стороною між арк. 184 нн. і 185 нн., арк. 189 нн. збережений фрагментарно. Загальне поверхнєве забруднення, незначні втрати паперу по краях аркушів, плями від жиру, воску, чорнила, вологи, ентомологічні і мікологічні пошкодження. Примірник реставровано у XIX і на початку XX ст.: розриви, втрати паперу по краях аркушів підклеєно смужками прозорого паперу; більшість аркушів при корінці наклеєні на смужки ганчір'яного, прозорого і целюлозного паперу, окремі аркуші відірвані від книжкового блоку; книжковий блок обрізано і перешито.

Вставки і доповнення: між арк. 134 нн. і 137 нн. вкладено два аркуші (із сигнатурою FF /2, 7/) з видання: Псалтир з возслідуванням. – Венеція: друкарня Ієроліма Загуровича, друкар Яків Крайков, 1569.

Варіанти набору: на арк. 107 нн. зв. – заголовок ПѢСНЬ МОУСЕУКА В НСХОДѢ: ѿ надрукований кіновар'ю (пор.: *Каратаевъ*, 48; *Гусева*, 21).

Оздоблення: заставки: арк. 124 нн. зв. (із монограмою “ГѢ” наприкінці тексту Псалтиря), 125 нн. (під заставкою – текст, друкований кіновар'ю: ГѢ ѿ внищенцо ѿнь боеводѣ божицма), 210 нн. зв. (кіноварна); кінцівки: арк. 107 нн.; ініціали; виливні прикраси.

Записи:

[арк. 105 нн., низом, чорне чорнило, півустав:] сиа книга лаза лазаров/ича ... [арк. 107 нн., низом, чорне чорнило, півустав, тим самим почерком:] свѣтломе / ГѢну лаз/у лазаров/ичу / дати іса... – XVIII ст.

[арк. 210 нн., чорне і коричневе чорнило, півустав, один почерк:] 1) има вуко ивановъ тридеседъ / динара хахъ[...]; 2) има вуко лазаровиѣ грошѣма н... два ди/нара

[арк. 219 нн. зв., низом, коричневе чорнило, півустав:] да се зна ... є ѿво / свѣтломе ꙗ́днѣ пану вуку лазаровиѣу – XVIII ст.

[арк. 133 нн. зв., низом, чорне чорнило, півустав, іншим почерком:] стаго ѿца наше / ѿмене.

Оправа: непервинна, XIX ст., картон (19,9 × 14 см), поволочений шкірою кольору слонової кістки. Залишки фарбування обрізів у фіолетовий колір. Форзаци – з ганчір'яного паперу (початок XX ст.). На корінці – паперова наліпка, на якій коричневим чорнилом вписано назву, місце і час видання книги – “Псалтирь / Венеція 1561”, вказано старий – “916” і новий – “961” інвентарні номери, а також топографію пам'ятки.

Надходження: у 1908 р. митрополит Андрей Шептицький купив книгу для музею в Москві у Павла Петровича Шибанова.

НМЛ Сдк-962

Примірник неповний, із доповненнями і вставками: 242 арк.; 10 рукоп. арк.

Стан збереження: втрачено арк. 1 нн.–4 нн. першого нумерованого зшитку, позначеного сигнатурою *, нн. арк. 1–9, 24, 31–34, 136, 138, 154, 159, 186, 191, 206–208, 219–222, 242, 257, 264, 273–278; арк. 170 нн. вкладений після арк. 174 нн. Загальне поверхнєве забруднення, втрати паперу по краях аркушів, плями від жиру, воску, чорнила, вологи. Примірник кілька разів реставрували у XIX і XX ст.: розриви і краї аркушів підклеєно смужками прозорого паперу, при корінці окремі аркуші наклеєні на смужки прозорого паперу, розрив на арк. 98 нн. зашитий ниткою темно-синього кольору, зверху підклеєний смужкою прозорого паперу; книжковий блок обрізано і перешито.

Доповнення і вставки: втрачені арк. 4 нн.–8 нн., 24 нн., 31 нн.–34 нн. замінені рукописними (півустав, коричневе і червоне чорнило).

Варіанти набору: на арк. 107 нн. зв. – заголовок ПѢСНЬ МОИСЕОВА В НСХѠѢ: ꙗ́ надрукований чорним чорнилом поверх кіноварного (пор.: Каратаевъ, 48; Гусева, 21; примірник НМЛ Сдк-961).

Оздоблення: заставки: арк. 124 нн. зв. (із монограмою “ѦѢ” наприкінці тексту Псалтиря), 125 нн. (під заставкою – текст, друкований кіновар'ю: ꙗ́ ѿвѣнцѣ ѿ ꙗ́ бжеводѣ бжеидла), 210 нн. зв. (кіноварна); 240 нн.; кінцівки: арк. 107 нн.; ініціали; виливні прикраси. Кіноварні ініціали розмальовані чорним чорнилом – нн. арк. 49, 61 зв., 62, 121 зв., 122, 139, 192, 210.

Записи:

[на рукоп. арк. 1 нн. зв.–2 нн. після арк. 30 нн., низом, чорне чорнило, півустав:] сѣ по па иванъ // поповѣчь стоковѣчь – XVIII ст.

[арк. 210 нн., чорне чорнило, півустав, іншим почерком:] стго поста хс крш[...]є поста / месо ижа

[арк. 143 нн., коричневе чорнило, скоропис:] [коментарі до тексту і закреслення].

Оправа: непервинна, XIX ст., картон (18,8 × 13,2 см), поволочений пергаментом кольору слонової кістки із затертими записами готичним письмом. Форзаци – з ганчір'яного паперу (початок XX ст.). На корінці – паперова наліпка, на якій коричневим чорнилом вписано назву, місце і час видання книги – “Псалтирь / Венеція 1561”, вказано старий – “917” і новий – “962” інвентарні номери, а також топографія пам'ятки.

Надходження: у 1908 р. митрополит Андрей Шептицький придбав книгу в Москві у Павла Петровича Шибанова.

REFERENCES

- Elzeviry N. N. *Birukova v Moskve*. Moskva, 1917. (in Russian).
- Grbić, Dušica, Ksenija Minčić-Obradović, and Katica Škorić. *Ćirilicom štampane knjige 15–17. veka Biblioteke Matice srpske*. Novi Sad: Biblioteke Matice srpske, 1994. (in Serbian).
- Gusieva, Aleksandra. *Izdaniia kirillovskogo shrift vtoroi poloviny XVI veka. Svodnyi katalog*. Book 1. Moskva: Indrik, 2003. (in Russian).
- Kacharaba, Stepan. “Suspilna opika hreko-katolytskoi tserkvy nad ukrainskoiu emihratsiieiu u Bosnii ta Hertsehovyni (kinets XIX – pochatok XX st.)” *Ukraina – Yevropa – Svit* 5, Part 2, *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats na poshanu prof. M. M. Aleksiievtsia* (2011): 275–281. (in Ukrainian).
- Karataev, Ivan, comp. *Opisanie slaviano-russkikh knig, napechatannykh kirillovskimi bukhami*. Vol. 1, S 1491 po 1652 g. Sanktpeterburg: Tipografiia Imperatorskoi Akademii Nauk, 1883. (Sbornik Otdeleniia russkago yazyka i slovesnosti Imperatorskoi Akademii Nauk XXXIV/2). (in Russian).
- Lukianenko, Vera. *Izdaniia kirillicheskoi pečati XV–XVI vv. (1491–1600 gg.): katalog knig iz sobraniia GPB*. Sankt-Peterburg: Izdatelstvo Rossiiskoi natsionalnoi biblioteki, 1993. (in Russian).
- Medaković, Dejan. “Stare srpske štamparije.” In *Istorija srpskog naroda*. Vol. 3, Book 2, 425–440. Beograd: Srpska književna zadruga, 1993. (in Serbian).
- Medaković, Dejan. *Grafika srpskih štampanih knjiga XV–XVII veka*. Beograd: Srpska akademija nauka, 1958. (in Serbian).
- Nemirovskii, Evgenii. *Slavianskie izdaniia kirillovskogo (tserkovnoslavianskogo) shrifta: 1491–2000. Inventar sokhranivshikhsia ekzempiarov i ukazatel literatury*. Vol. 1, 1491–1550. Moskva: Znak, 2009. (in Russian).
- Nemirovski, Evgenij. *Izdanja Božidara i Vićenca Vukovića, Stefana Marinovića, Jakova od Kamene Reke, Jerolima Zagurovića, Jakova Krajkova, Djovani Antonia Rampaceta, Marka i Bartolome Djinamia. 1519–1638*. Cetinje: Centralna narodna biblioteka SR Crne Gore, 1993. (Crnogorska bibliografija 1494–1994 1/2). (in Serbian).
- Pešikan, Mitar, Katarina Mano-Zisi, and Miljko Kovačević, eds. *Pet vekova srpskog štamparstva: 1494–1994: razdoblje srpskoslovenske štampe: XV–XVII v*. Beograd: Astro dizajn, 1994. (in Serbian).

- Petković, Sreten. "Božidar Vuković i ilustracije ruskih i ukrajinskih štampanih knjiga XVI i XVII veka." In *Štamparska i književna djelatnost Božidara Vukovića Podgoričanina: radovi sa naučnog skupa, Titograd, 29. i 30. septembra 1983*, 83–105. Titograd, 1983. (in Serbian).
- Petković, Sreten. "Poreklo ilustracija u štampanjim knjigama Božidara Vukovića." *Zbornik za likovne umetnosti* 12 (1976): 119–132. (in Serbian).
- Plavšić, Lazar. *Srpske štamparije: od kraja XV do sredine XIX veka*. Beograd: Udruženje grafičkih preduzeća Jugoslavije, 1959. (in Serbian).
- Sheptytskyi, Andrei. "Pro vahu i znachinnia muzeiv." In *Litopys Natsionalnoho muzeiu za 1934 r.*, 3–7. Lviv: Nakladom Natsionalnoho muzeiu, 1935. (in Ukrainian).
- Svientsitskyi, Ilarion. "XXV. lit diialnosity Natsionalnoho muzeiu." In *Dvatsiatpiat-littia Natsionalnoho muzeiu u Lvovi*. Edited by Ilarion Svientsitskyi. Reprinted edition, 6–18. Lviv: Natsionalnyi muzei imeni Andreia Sheptytskoho, 2013. (in Ukrainian).
- Svintsitskyi, Ilarion. *Kataloh knih tserkovno-slavianskoi pechaty*. Zhovkva: Pechatnia oo. Vasyliian, 1908. (in Ruthenian).
- Šafařík, Pavel. *Geschichte der Südslawischen Literatur*. Vol. III, *Geschichte der serbischen Literatur*. Prag: Verlag von Fredrich Tempsky, 1865.
- Tsehelskyi, Lonhyn. *Mytropolyt Andrei Sheptytskyi: korotkyi zhyttiepys i ohliad yoho tserkovno-narodnoi diialnosti*. Lviv: Misioner, 1995. (in Ukrainian).

**SOUTH SLAVIC BOOKS PRINTED IN BOŽIDAR AND VIĆENCO VUKOVIĆ
VENETIAN PRINTING HOUSE FROM THE MANUSCRIPTS AND EARLY
PRINTED BOOKS COLLECTION OF THE ANDREY SHEPTYTSKYI
NATIONAL MUSEUM IN LVIV**

Olha TKACHUK

Andrey Sheptytskyi National Museum in Lviv,
Manuscripts and Early Printed Books Department
20 Svobody ave., 79007, Lviv, Ukraine,
e-mail: fedoryshyn_olia@yahoo.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3464-4838>

The founding collection of the National Museum in Lviv, which included some 10,000 icon-paintings, manuscripts, early printed books and Ukrainian folk art objects, was donated to the Ukrainian nation by Metropolitan Andrey Sheptytskyi in 1913. Formulating the main purpose of the Museum – to collect and preserve Ukrainian cultural and historical artifacts, the Founder also emphasized the importance of collecting cultural items of East and South Slavs. In view of the Metropolitan interest in the South Slavs culture and history and because of their cultural relations with Ukrainians, especially in Galicia, Andrey Sheptytskyi was trying to replenish Museum's collection with South Slavic artifacts, mainly books and folk clothing.

The article gives a general overview of South Slavic book collection of the Andrey Sheptytskyi National Museum in Lviv, which is represented by Croatian, Serbian, Montenegrin and Slovenian 15th – 20th century books, published in the Balkans and also in Venice (Italy), which was one of the largest centers of South Slavic book printing in the XVI century. Museum's South Slavic (Serbian and Montenegrin) book collection, printed in Cyrillic script includes 15 editions (in 20 copies). Three of them were published in Balkans, the rest 12 – in Venetian printing houses.

Vuković printing house, established in Venice by Božidar Vuković in 1519/20, was the most known and leading 16th century printing house, specializing in the production of books, called “srbulje” – liturgical books printed between 1494 and 1570 in Slavic-Serbian language (the Serbian recension of Church Slavonic) primary for the Balkan communities. This article concentrates on analyzing of the first phase, when printing was organized by the founder Božidar Vuković and his son Vičenco (from 1546). Generally, since 1519 till 1561 in Vuković printing house 13 books were published – 7 by Božidar and 6 by Vičenco Vuković.

The main aim of this paper is to describe copy-specific features of Božidar and Vičenco Vuković printed books from the Early Printed Book Collection of the Museum. The article contains descriptions of 8 books (9 copies): “Hieratikon” (“Sluzhebnik”) (1519/20), “Psalter” (1520), “Festal Menaion” (1538), “Euchologion” (ca 1540), “Prayer book” (1547), “Hieratikon” (“Sluzhebnik”) (1554), “Octoechos” (ca 1560), “Psalter” (1561) in two copies.

In describing, particular attention was paid to evidences of previous ownership and use (bookplates, manuscript inscriptions, annotations etc), embellishment, imperfections (missing pages, pages or parts added from other books), bindings and other distinguishing features of museum copies. Copy-specific descriptions of Vuković prints is the first attempt to present in detail this part of Museum’s early printed books collection for academic usage and to amplify or to clarify information about number of surviving copies. Marginalia and provenance presented in copy descriptions give us more information about the life of books and tell us about their owners.

Keywords: Božidar Vuković, Vičenco Vuković, Cyrillic early printed book, South Slavic printed books, Venice, National Museum in Lviv, Andrey Sheptytskyi.

Стаття надійшла до редколегії 01.09.2020

Стаття прийнята до друку 21.10.2021